

ДЕРЖАВНА ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ ТА ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ: ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ, РОЗВИТОК

У статті автором розкрито значимість зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), певні переваги та ставлення громадян до його впровадження в системі загальної середньої освіти України; висвітлено результати державної підсумкової атестації (ДПА) у формі ЗНО – здобутки і проблеми; подано нові підходи в проведенні ДПА і ЗНО.

Ключові слова: зовнішнє незалежне оцінювання, державна підсумкова атестація, іспити, пороговий бал «склав/не склав», розвиток.

В статті автором раскрыто значимость внешнего независимого оценивания (ВНО), определенные преимущества и отношение граждан к его внедрению в системе общего среднего образования Украины; освещены результаты государственной итоговой аттестации (ГИА) в форме ВНО – достижения и проблемы; представлены новые подходы в проведении ГИА и ВНО.

Ключевые слова: внешнее независимое оценивание, государственная итоговая аттестация, экзамены, пороговый балл «сдал/не сдал», развитие.

In the article the author reveals the importance of Independent Testing, certain benefits and public perception of its implementation in the general secondary education in Ukraine; the results of the state final assesment (SFA) in a form of testing - achievements and challenges; presents new approaches in conducting the SFA and testing.

Key words: external independent evaluation, the state final certification examinations, score threshold "made / not made" development.

Постановка проблеми. Громадяни України вважають, що запровадження зовнішнього незалежного оцінювання в галузі освіти є реформаторським кроком в історії незалежної України. Нині ЗНО підтримує близько 70% населення країни. Кількість його прихильників не зменшується, незважаючи на гострі дискусії [13, с. 3]. І це природно.

Обов'язковою умовою вступу до вишів в Україні стало складання ЗНО із 2008 року. За цей період зазнали вдосконалення і процедура проведення ЗНО, і його інструментарій. Особливі зміни запроваджено у 2015 році, оскільки введено дворівневі тести (базовий і поглиблений рівні з української мови та літератури, математики), проходження випускниками загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ)

державної підсумкової атестації (ДПА) у формі ЗНО з української мови, застосування методу Ангоффа в оцінюванні результатів та інші нововведення. Вони є актуальними для досліджень ученими і практиками з метою виявлення впливу на якість освіти, розвиток і вдосконалення національної системи ЗНО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній педагогічній теорії та практиці особливої актуальності набуває питання розвитку та якості освіти, зокрема загальної середньої, контролю досягнень учнів у контексті вимог освітніх реформ. Як зазначає О. Вишневський, «переоцінка і перебудова змісту едукатії, орієнтація сучасної освіти на принцип дитиноцентризму зумовлюють потребу певного переосмислення як усього процесу контролю, так й оцінювання досягнень учнів» [2, с. 163].

Важливими для осмислення названих вище проблем, на нашу думку, є праці вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Т. Лукіна (державне управління якістю загальної середньої освіти), З. Рябова (моніторинг розвитку навчальної діяльності учнів), Л. Петренко (система внутрішньошкільного експертного оцінювання результатів навчальної діяльності учнів основної школи), О. Пліско (організаційно-педагогічні умови моніторингу навчальних досягнень учнів старшої школи), Г. Дмитренко, В. Олійника (основи вимірювання результативності діяльності педагогічних працівників), Н. Чорної (оцінювання навчальних досягнень учнів методом тестування в педагогіці США) та ін. Варто зазначити, що питання якості шкільної освіти, результатів навчання учнів, зовнішнього незалежного оцінювання, державної підсумкової атестації випускників були і залишаються актуальними в процесі обговорення не лише серед освітян, а й у батьківській громадськості та всьому суспільстві.

Мета статті – розкрити значимість нововведень у системі ЗНО, їх вплив на виявлення якості освіти; висвітлити результати ДПА у формі ЗНО випускників загальноосвітніх навчальних закладів, певні здобутки, а також і проблеми, які необхідно вирішувати спільно – державі і школі, учням, учителям і батькам.

Виклад основного матеріалу. Певні висновки про рівень ЗСО випускників можна зробити за результатами ЗНО. Важко переоцінити або недооцінити переваги ЗНО. Визначимо найважливіші з них: по-перше, всі учасники тестування якості знань

(учні сільських і міських навчальних закладів) знаходяться в рівних умовах; по-друге, застосовується однаковий інструментарій, який відповідає вимогам Державного стандарту ЗСО; по-третє, встановлення результатів тестування учнів сільської і міської місцевостей відбувається в автоматизованих інформаційних системах і одночасно є складовими інформаційних баз даних про якість знань учнів за кілька попередніх періодів тощо.

Підтримуємо цьогорічний підхід щодо створення експертних груп для визначення критеріального порогу "склав/не склав", до роботи в яких були залучені вчителі-предметники шкіл області. Вони пройшли навчання та практику застосування методу Ангоффа, працюючи в експертних групах, а також ознайомили своїх колег – слухачів курсів підвищення кваліфікації – із особливостями цього методу.

Ми переконалися в тому, що організаторам реформ нелегко їх проводити. Прикладом такого стану може слугувати система ЗНО, яка успішно пройшла становлення. Одночасно виникає парадокс: як тільки запроваджуються нововведення в систему ЗНО, одразу з'являється критика, чиниться спротив окремих груп громадян. Вважаємо, що причиною і першого, і другого є страх – страх за майбутні результати державних іспитів, які отримає кожен випускник, відкритість такої інформації для батьківської громадськості й усього суспільства в цілому. Очевидно, необхідно шукати шляхи, які б долали такі перепони. Цьому, в першу чергу, можуть сприяти професійні обговорення результатів і процедури проведення ЗНО, глибока аналітична робота та прийняття на їх основі об'єктивних рішень спільно з громадськістю.

Питання щодо особливостей проведення ЗНО у 2016 році розглянуто у липні на колегії МОН України. Прийнято рішення захищати результати ЗНО з української мови (базовий рівень), однієї з іноземних мов, математики або історії України як результати ДПА за курс повної загальної середньої освіти. Проте вносяться зміни до проведення ДПА, які обґрунтовано і викладено у наказах Міністерства освіти і науки, починаючи з вересня 2015 року.

Пропонуємо розглянути сутність понять «ДПА» і «ЗНО». ДПА – це: форма контролю відповідності освітнього рівня випускників загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступенів та професійно-технічних навчальних закладів, що надають повну загальну середню освіту, державним вимогам [11]; випускні іспити, які складають випускники початкової (4 клас), основної (9 клас) та старшої (11 клас) школи, а також професійно-технічних і вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації в Україні [4]. ЗНО – комплекс організаційних процедур (передусім – тестування), спрямований на визначення рівня навчальних досягнень випускників середніх навчальних закладів при їхньому вступі до вищих навчальних закладів [5, с. 8]; іспити для вступу у вищі навчальні заклади України [6]. Мета такого оцінювання: забезпечення підвищення рівня освіти населення України, реалізація конституційних прав громадян на рівний доступ до якісної освіти, здійснення контролю за дотриманням Державного стандарту базової і повної середньої освіти й аналізу стану системи освіти, прогнозування її розвитку.

Отже, учні складають іспити випускні за повний курс загальної середньої освіти та іспити вступні з метою продовження навчання у вищих навчальних закладах. Що в них спільного? Обидва види іспитів можуть проводитися в один і той же заздалегідь визначений термін, включати одні й ті ж навчальні програми, застосовувати однакові методики й технології оцінювання, охоплювати учнів однакового віку. Прикладом цього є ДПА 2015 року у формі ЗНО з української мови, під час якої використовувалися дворівневі тести. «Найбільше багаторівневість себе виправдала в тесті поглибленого рівня з української, де завдання з літератури були якіснішими, змістовнішими, ніж у базовому», – зазначає В. Карандій, директор Українського ЦОЯО. У зв'язку з цим можна впевнено оцінити роботу фахівців у розробці тестів як якісну.

Який же результат державних іспитів? Як оцінюємо поєднання ЗНО і ДПА в сучасній освітній практиці? Як усім відомо, головною метою шкільної освіти є підвищення її якості. Забезпечення якості освіти, в свою чергу, не може відбуватися без її оцінювання, обговорення результатів, розробки відповідних рекомендацій та пропозицій. Крім того, не можна об'єктивно оцінити стан якості освіти, перебуваючи виключно у межах своєї системи (школи, району/міста, області). Потрібно обов'язково «поглянути» на власну систему ззовні, щоб «побачити» результати власної діяльності у порівнянні з результатами аналогічних навчальних закладів, систем районного, міського, обласного рівнів освіти. Проблема оцінювання якості освіти є затребуваною ще й тому, що в умовах розвитку демократичного суспільства з'являється гостра вимога до закладів освіти: по-перше, бути відкритими, а по-друге, – підзвітними громадянському суспільству щодо результативності своєї діяльності.

На основі зведеної інформації, яку підготував Український ЦОЯО, ми провели порівняльний аналіз результатів ДПА з української мови, річної підсумкової атестації учнів 11-х класів, регіональних моніторингових досліджень рівня навчальних досягнень учнів з української мови, умов їх навчання тощо. Нам удалося встановити: випускники шкіл області показали вищі результати «високого» і «достатнього» рівнів порівняно із середніми показниками по Україні (початковий рівень – 15,55% (19,26% – середній показник по Україні), середній – 45,11% (43,92%), достатній – 28,96% (27,52%) та високий – 10,38% (9,30%)); за результатами ЗНО випускників, які отримали більше 180 балів із фізики, математики, російської та англійської мов, область входить до першої десятки областей України; відсутні заклади, в яких 10 і більше учнів не подолали «пороговий бал», 56 випускників набрали по 200 балів (з української мови і літератури – 8, математики – 44, з історії України та біології – по 2); найвищі результати продемонстрували учні випускних класів, яких навчали вчителі вищої категорії, вчителі-методисти, старші вчителі. Одночасно аналітичні матеріали УЦОЯО допомогли нам: визначити найвищий середній тестовий бал по області; порівняти результати ЗНО випускників області з результатами випускників інших областей України; виокремити загальноосвітні навчальні заклади, де навчалися майбутні абітурієнти, які отримали по 200 балів за результатами проходження ЗНО, регіональні показники учасників

ЗНО, які отримали по 200 балів тощо. На перший погляд, результати можуть задовольняти всіх. Однак мають місце і суттєві проблеми: по-перше, виявлено значну кількість випускників, які справилися з тестами на початковому і середньому рівнях; по-друге, встановлено необ'єктивність оцінювання знань учнів окремими вчителями; по-третє, деякі учні – претенденти на нагородження золотими/срібними медалями – виконали завдання на достатньому рівні; по-четверте, випускники окремих шкіл показали низький рівень навчальних досягнень. До останнього висновку постає запитання: чому? Спробували проаналізувати. Що з'ясували? Якщо за рік оцінено випускника з української мови, наприклад, 6 балами, а на державній підсумковій атестації (у формі ЗНО) – 7 балами чи 5 балами, то вважаємо, що це результат об'єктивного оцінювання навчальних досягнень учня вчителем, це і результат самого учня, який має індивідуальну здатність до навчання. Адже щоб бачити результат учнів не лише в 11-му класі, а й у попередніх, визначати індивідуальну освітню продуктивність учня впродовж періоду навчання з урахуванням впливу різних чинників (мотивація до навчання, сімейні та шкільні умови, вплив на розвиток особистості учня позашкільної діяльності, однокласників, кваліфікація та майстерність учителя тощо), а також своєчасно коригувати освітній процес, то вважаємо, що необхідно впровадити системний моніторинг рівня навчальних досягнень учнів, починаючи із початкових класів. Подібні підходи запроваджено у школах далекого і близького зарубіжжя. Як зазначає дослідниця А. Савіна, вже в середині 90-х років минулого століття, у зв'язку з перспективою вступу Польщі в Євросоюз, Центр освітніх досліджень та інновацій, який діяв у рамках Організації економічного співробітництва та розвитку, рекомендував керівництву народною освітою країни перейти від пізнавального навчання до операціонального, з яким пов'язано введення в науковий обіг поняття «компетенції» учнів, розробити освітні стандарти і внести зміни в систему контролю й оцінювання учнів. Із 2002 року в Польщі проводяться зовнішні іспити після закінчення початкової школи, гімназії (основної школи) та ліцею (старшої школи) [12].

Отже, зовнішнє незалежне оцінювання відіграє важливу роль, тому що: по-перше, здійснюється на державному рівні, є централізованим і стандартизованим, проводиться за єдиними вимогами до змісту, процедур і критеріїв оцінювання, здійснюється Українським центром оцінювання якості освіти – незалежною зовнішньою щодо навчальних закладів інституцією; по-друге, результати державних іспитів (ДПА з української мови) використано для моніторингу якості освіти. Іспити надали інформацію про навчальні досягнення кожного окремого випускника, а моніторингове дослідження узагальнило результати системи в цілому.

Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року одним із ключових напрямів державної освітньої політики визначено здійснення національного моніторингу системи освіти, а також подальше вдосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти як передумови забезпечення рівного доступу до навчання у вищій школі. Серед механізмів реалізації Національної стратегії розвитку освіти

передбачено підготовку низки нових законодавчих та нормативно-правових актів і вдосконалення нині чинних, зокрема з питань управління освітою на всіх рівнях та проведення моніторингу й оцінювання якості освіти. Ще одним механізмом реалізації Національної стратегії розвитку освіти визначено створення системи інформаційно-технологічного забезпечення моніторингу освіти. Як бачимо, багато документів створено, але важливо, щоб вони не були декларативними.

Щоправда, спостерігається деяка послідовність: прийнято Закон «Про вищу освіту», в статті 44, п. 4 якого про умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів зазначено, що «прийом на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра чи бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) здійснюється на основі повної загальної середньої освіти за результатами зовнішнього незалежного оцінювання знань і вмінь вступників...», Порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2015 року № 533.

Важливе значення для ефективного функціонування моніторингу якості освіти мають освітні індикатори, які розробили експерти МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти». Ця система освітніх індикаторів є першою в історії освіти України [1]. Як зазначає І. Л. Лікарчук, один із розробників цієї системи, для кожного показника, із яких формуються індикатори, експертами запропонована орієнтовна відповідна методологія, вказані основні джерела інформації для розрахунку показників. Це офіційна статистична звітність, результати періодичних моніторингових досліджень, опитувань, аналіз результатів зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які виявили бажання стати студентами ВНЗ, та інші. Система індикаторів, отримані результати державних екзаменів усіх випускників ЗНЗ області з української мови у формі ЗНО 2015 року переконали нас у важливості та необхідності запровадження змін у чинних системах збирання та отримання інформації про стан і результати функціонування системи загальної середньої освіти (школи, району/міста, області, України).

З метою реалізації таких завдань в області розпочато впровадження нового комплексного програмно-цільового проекту «Розвиток освітньої аналітики в системі загальної середньої освіти Черкаської області» (на 2015-2017 роки), який сприятиме успішному створенню внутрішніх систем моніторингу якості освіти в усіх загальноосвітніх навчальних закладах, єдиного інформаційно-моніторингового простору як засобу підвищення якості освіти в регіоні. Науково-методичний супровід реалізації проекту здійснюють працівники лабораторії-центру ЗНО і моніторингу якості освіти Черкаського ОПОПП, Центру освітніх тестувань Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, Київського регіонального центру оцінювання якості освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ЗНО – ефективна система, яка дозволяє провести як підсумкову атестацію, так і селекцію

для вищих навчальних закладів; надає інформацію про навчальні досягнення учнів на різних рівнях: індивідуальному, класу, навчального закладу, регіональному та національному. ЗНО є складником системи моніторингу якості загальної середньої освіти. Системне застосування моніторингових досліджень, аналіз результатів ЗНО, публічне їх використання стає дієвим механізмом моніторингу якості освіти в Україні. Результати ЗНО і ДПА є основою для створення шкільної політики з оцінювання, виявлення рівня учнівської навченості, розвитку та якості системи загальної середньої освіти. Вивчення чинників впливу на якість освіти, якість вступу до вищих навчальних закладів України на основі зовнішнього незалежного оцінювання, зарубіжний досвід стандартизованого тестування та інші питання залишаються актуальними для сучасних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабин І. І. Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні / [І. І. Бабин, Л. М. Гриневич, І. Л. Лікарчук та ін.] ; за заг. ред. І. Л. Лікарчука. – К. : МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти». – Х. : Факт, 2011. – 96 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навчальний посібник. – 3-тє вид., доопр. і доп. / О. Вишневський. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т. Бусел. – Київ = Ірпінь : Перун, 2001. – 1426 с.
4. Державна підсумкова атестація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
5. Кашина Г. С. Зовнішнє незалежне оцінювання в освіті України. Курс лекцій : навчальний посібник / Г. С. Кашина, В. П. Сергієнко. – Луцьк, 2010. – 115 с.
6. Зовнішнє незалежне оцінювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
7. Пугач В. Н. Качество образования: приглашение к размышлению : монография / В. Н. Пугач, К. А. Кирсанов, Н. К. Алимова. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2011. – 312 с.
8. Лікарчук І. Як будемо визначати результати ЗНО? [Електронний ресурс] / І. Лікарчук. – Режим доступу : <http://osvita.ua/test/45857/>.
9. Лукіна Т. О. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні : монографія / Т. О. Лукіна. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 292 с.
10. Про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/Serosv/47375>.
11. Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0151-08>.
12. Савіна А. К. Польша: модернізація системи оцінювання успішності учнів [Електронний ресурс] / А. К. Савіна. – Режим доступу : http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1193319495&archive=1195596940&start_from=&ucat=&.
13. Сидорчук О. Ставлення населення України до зовнішнього незалежного оцінювання / О. Сидорчук // Громадська думка. – 2012. – № 9. – С. 3.

Дата надходження до редакції: 14.12.2015 р.